

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

A novellakezdetek nyelvi megformálása és szerepe a történetben

Témavezető:

Dr. Nyirkos István

Készítette:

Kovács Andrea
V. magyar-történelem

Debrecen, 2006.

Illyés Gyula:

Koszorú

*Fölmagasodni
nem bírhatasz. De lobogsz még,
szél-kaszabolta magyar nyelv, lángjaidat
kígyóként a talaj szintjén iramítva - sziszegvén
néha a kintől,
többször a béna dühtől, megalázott.
Elhagytak szellemeid.*

*Újra a fű közt, a
gazban, az aljban.
Mint évszázadokon át a behúzott
vállú parasztok közt. A ne szólj szám, nem
fáj fejem aggjai közt. A
nádkúpban remegő lányok közt, mialatt
átrobogott a tatár. A
szíjra fűzött gyerekek közt, amidőn csak
néma ajak-mozgás mímelte a szót,
mert hangot nem tűr a török, mert
arcba csap ostor-:
most mutatod meg,
most igazán - nekem is, mire vagy jó,
most a pedigred: a címered, hajszálgöyökerednek
kőharapó erejét.*

*Összemosolygás nyelve; a titkon
össze-világító könnyek nyelve; a hűség
nyelve; a föl nem adott hit
tolvaj-nyelve; remény laissez-passer-ja; szabadság
(percnyi szabadság, kortynyi szabadság, foglár háta
mögötti szabadság)
nyelve; tanár-kigunyolta diák, szerzsán-legyalázta baka,
összeszidott panaszos, hivatalnokok-unta mamácska
nyelve; csomaghordók, alkalmi favágók, mert
gyárba se jó, szakmára sem alkalmas (mert
nyelv-vizsgát se megállt) proli nyelve; az ifjú
főnök előtt habogó veterán
nyelve; a rendőrörsön azonnal
fölpofozott gyanúsított
mélyebbbről fakadó tanúság-
tétele, mint Lutheré;
kassai zugárus, bukaresti cselédlány,
bejruti prostituált szüle-hívó
nyelve; köpések-
mosta, dühpírja-törölte
orcájú fiaid közül egy, ime:*

*szólni tudó más nyelveken is,
hű európaiként
mondandói miatt figyelemre,
bólintásra becsült más népek előtt is:
nem léphet föl oly ünnepi polcra,
nem kaphat koszorút
oly ragyogót, amelyet, szaporán lesietve ne hozzád
vinne, ne lábad elé
tenne, mosollyal bírva mosolyra vonagló
ajkad, fölnevelő
édesanyám.*

Szakdolgozatomat magyar nyelvészetből készítem el. Munkám címéből nyilvánvalóan kiderült ez a szándékom, mégis talán kissé furcsának tűnhet a második oldalon *Illyés Gyula* verse. Ezzel a költeménnyel már gimnáziumi tanulmányaim során volt szerencsém találkozni. Megragadott szépsége, stilisztikai alakzatokkal telített nyelve. Korábban eldöntöttem, hogy nyelvészeti tárgyú szakdolgozatomat mindenképpen a *Koszorú* című verssel fogom kezdeni. Szerintem a magyar irodalomban nincs is szebb lírai költemény, amely ilyen érzékletesen kifejezi nemzetünk nyelvének különlegességét, értékét.

Himnusz az anyanyelvhez és azokhoz, akik használják, s ezáltal őrzik is. A magyar nyelvet illeti a koszorú, amely a magyarul beszélők történelmét, elesett társadalmi rétegeit, szétszórt népcsoportjainak szenvedéseit, hűségét jelképezi. A hűség fontos, hiszen ez őrizte meg a magyarságot. Az áthajlások a koszorú ágainak egybefonódását jelképezik.

Magyar nyelvészeti témájú szakdolgozatomban a novellakezdetek nyelvi megformálását és a művek története közötti kapcsolatát fogom megvizsgálni. Első olvasásra talán meglepőnek tűnhet a cím, de a későbbiek során kísérletet teszek arra, hogy az általam megjelölt összefüggésekre megfelelő választ találjak. Kedvenc irodalmi műfajom a novella. Azért szeretem, mert kicsit talán átmenetinek tekinthető líra és epika között. Van története, „sztorija”, néha azonban lírai elemek is felfedezhetők benne.

Szakdolgozatomban a magam elé tűzött célt több előre megadott szempont alapján kívánom bemutatni. Munkám során bőséges szakirodalom híján főként saját magam által alkotott feltevésekre, összefüggésekre próbálok rávilágítani. Segítségül hívtam néhány tankönyvet, illetve tanulmányt, de konkrétan a novellakezdetekről, és azok nyelvi megformálásával kapcsolatosan nem találkozhatunk forrásokkal. Az általam megállapított következtetésekhez az elemzések során körülbelül száz, kizárólag magyar novellát veszek alapul. Egy-egy írótól átlagosan tizenöt-husz művet használok majd fel.

Mindennél fontosabbnak tartom annak tisztázását, hogy mi is valójában a novella. Irodalmi tanulmányaimat hívtam segítségül.

A novella

„A novella olasz eredetű szó, ’újdonság’-ot jelent. Rövid terjedelmű, zárt szerkezetű kisepikai műfaj. Már az ókorban megvolt, de ekkor még nem önállósodott. Egyes művek részeiként jelentek meg novellisztikus történetek. Boccaccio *Dekameron* című művével teremtette meg a modern novellát, amely a XIX-XX. század egyik legfontosabb műfaja. Kevés szereplő, egységes cselekmény jellemzi. Egyik fő eleme a sorsfordulat, amikor a mű menetében hirtelen változás áll be, felgyorsul a cselekmény, amely a végkifejlethez vezet el. Két alapvető típusát különböztetjük meg: a cselekményes, fordulatos, maupassant-i, és a lélektanilag ábrázoló csehovi novellát.

Magyarországon a XVIII. század utolsó évtizedeiben jelent meg, majd a reformkorban bontakozott ki. Kiemelkedő képviselői a magyar irodalomban: *Örkény István* - aki megteremtette az egyperces novellát - *Kosztolányi Dezső*, *Mikszáth Kálmán*, *Móricz Zsigmond*, *Déry Tibor*. A világirodalomban *Kleist*, *E.T.A. Hoffmann*, *Csehov*, *Gorkij*, *Hemingway*, *Thomas Mann*, *Franz Kafka*” (Nagy Zoltán 1996).

Irodalmi szöveg vizsgálatakor felvetődhet annak nyelvhez való viszonya. *Hjelmslev* (1983[1943]) megállapításai alapján szöveg mindaz, amit kimondtak, kimondanak és ki fognak mondani az adott nyelven. Ennek következménye, hogy a nyelv minden idejű, azaz *pankronikus* és zárt, a szöveg viszont időben folytonosan bővülő rendszer.¹

Lotman a szöveg és a nyelv sorrendiségére vonatkozóan jelenti ki: „a nyelv megelőzi a szöveget, a szöveget a nyelv generálja... a kód megléte mintegy

¹ Hjelmslev, L.: Nyelvelméleti prolegomena. In: Antal László (szerk.), *Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény*. Budapest, 1983. IV/1: 111-194. Idézi: Szikszainé Nagy Irma: *Leíró magyar szövegtan*. Bp., 2004. Osiris Kiadó. 53.

előzményként tételeződik”, viszont a művészi szövegben: „Először a szöveg jelenik meg a közönség számára, a nyelvet pedig a szövegből lehet megfejteni, levezetni.”²

A szöveg jelentését nyelvi elemeinek aktuális (azaz pragmatikai tényezőktől determinált) jelentése és szintaktikai szerkezete együttesen határozza meg, de rendkívül szoros kapcsolatban áll a szöveggörnyezettel is. Az irodalmi mű világa a modern szemantikai elmélet szerint a filozófiából átvett terminussal úgynevezett **lehetséges világ**. Az irodalmi szöveg mindig szabályrendszer alapján strukturált **szövegvilág**, vagyis szövegkijelentések rendezett halmaza: a műfaj jelzéseként: vers-, dráma-, regény-, novellavilág stb. Ez a nyilvánvalóan konstruált világ, teremtett világ a nyelv által születik meg.

Az irodalmi szövegolvasás folyamán a szövegvilág tényállásstruktúrája alapján rendelünk magyarázó rendszert vagy rendszereket a szöveghez. Ugyanaz az interpretátor is különböző interpretációkat kapcsolhat hozzá attól függően, hogy felületesen, egyszer olvasta el, vagy esetleg többször is. A konkrét olvasaton kívül tehát el kell sajátítani a **költői olvasatot**, illetve a korunkra jellemző irodalmi nyelvet is, mivel a hagyományos és a mai irodalmi szövegmodellek között nagy az eltérés.

A művészi szöveg kódja állandóan változik, folyamatosan szervezi meg önmagát. Emellett a történelmi idő változása új megvilágításba helyezi a műveket, új kérdésselvetést indukálva és új választ eredményezve az állandóan módosuló szituáció újabb befogadói magatartást teremt, illetve annak változását kívánja meg.

² Lotman: Szöveg, modell, típus. Budapest, 1973. Gondolat Kiadó. Idézi: Szikszainé i.h.

A bevezetés

A novella igen rövid terjedelmű műfaj, ezért fontosnak tartom, hogy a *bevezetés*ről általában szót ejtsek.

A bevezetés a szöveg makroszerkezeti egysége. A tárgyalással és a befejezéssel együtt alkot egész szöveget. Feladata a téma fölvetése és a hangulati indítás. Epikai művek esetében fontos eszközei a légkörteremtésnek, hiszen rögtön a költemény világába emelik az olvasót. Ilyen például a meséknél a „Hol volt, hol nem volt...” kezdet.

„A szónok a hallgatóság figyelmét a bevezetéssel igyekszik felkelteni, ezért meghatározó jelentőségű szövegszegmentum.”³ Vallásos tartalmú beszédek indításával kapcsolatban például két nézet él: egyrészt fontos a bevezetés, másrészt célszerű az *in medias res* kezdés a prédikációkban. Előfordulhat olyan, hogy nem különül el a bevezetéstől a tárgyalás. Hiányos szöveg esetén pedig akár el is maradhat a bevezetés, de néha önmagában is elegendő ahhoz, hogy szöveget alkosson.

Ha bevezetésről van szó, elmaradhatatlan, hogy említést tegyek a szónoki beszédről. Azért is érdekesnek tűnhet, mert a szónoki beszédek szerkezeti felépítése az ókortól napjainkig alig változtak. Nézzük meg kicsit közelebbről a bevezetés tagolását:

1. a jóindulat megnyerése (*captatio benevolentiae*),
2. a főtételek megjelölése (*propositio*),
3. a tétel tagolása (*distributio*),
4. hangulateltérítő elbeszélés (*narratio*)⁴.

A bevezetés az olvasóval, a hallgatóval való kapcsolatfelvételre szolgál. Szerkesztési és stilisztikai szempontból nagyon különböző indítások képzelhetők el. A bevezetés legfőbb funkciója azonban változatlan: figyelemfelkeltés a téma iránt, a befogadó megnyerése, felkészítés a szöveg befogadására. A szónokok ennek a makroszerkezeti egységnek minél ötletesebb megformálására törekednek.

³ In: Szikszainé i.m. 262.

⁴ In: Szikszainé i.m. 271.

A hallgatóság, illetve az olvasók megnyerése érdekében érzelmileg motiválni próbál az író, vagy a szónok. Ennek az érzelmi motivációnak fontos szerepe van abban, hogy a későbbiek folyamán hogyan viszonyulunk a szöveghez. Lehet a szerző például túlságosan bőbeszédű, ezzel elveheti a kedvünket az egész történettől. Találhatóbb megoldás lehet talán az, ha titokzatosabb, rejtélyesebb a közlendők előadásmódja. Így nagyobb annak az esélye, hogy sikerül felkelteni az olvasók vagy a hallgatók figyelmét. A célközönség beállítódását a beszéd mondandójának, a tételének megjelölése, rövid foglalata adja. Ekkor már világosan tudhatjuk, miről is lesz szó valójában.

A bevezetés harmadik része a tétel tagolása, felosztása vázlatosan. Átvezeti a befogadót a tárgyaláshoz.

Egyetlen kivételt jelenthet a bevezetés elemzésekor az úgynevezett *in medias res* kezdés, amely rögtön rátér a lényegre.

„A bevezetés rövideje ellenére is betöltheti szerepét, ha hatásos, ha meglepetéssel szolgál.”⁵ Hozzá hasonló terjedelmű szövegszegmentum a befejezés, amelyet szintén célszerű ötletesen, frappánsan megoldani, hogy figyelemfelkeltő legyen, hasonlóképpen, mint az indító bevezetésben.

A novella igen rövid terjedelmű irodalmi alkotás, ezért mindenképpen figyelembe kell vennünk ezt a tényezőt, ha novellával kapcsolatos megállapításokra készülünk. A rövid terjedelem véleményem szerint maga után vonhatja a rövid bevezetést, amely természetesen el is maradhat.

Egy olyan műfajnál, mint a novella, elengedhetetlen a fenti tényező figyelembe vétele.

Munkám során felmerült bennem egy kérdés: Van-e egyáltalán a novellának bevezetése? Ahhoz, hogy erre megfelelő választ találjak, sok művet el kellett olvasnom. Azt állapítottam meg, hogy van a novellának bevezetése. Kezdése minden szövegnek van, függetlenül attól, hogy milyen műfajú vagy témájú. Fontos megjegyezni, hogy nem minden kezdet egyben bevezetés is. Már korábban említettem az úgynevezett *in medias res* indítást. A novellák nagy többségében ilyen jellegű kezdést vettem észre. Legnagyobb arányban *Móricz Zsigmond* és *Mikszáth*

⁵ In: Szikszainé: i.m. 378.

Kálmán munkásságában, kisebb arányban Kosztolányi Dezső és Csáth Géza novellisztikájában.

A novellakezdetek nyelvi megformálása és szerepe a történetben

Az olvasás során feltettem magamnak egy következő kérdést:

A rövid terjedelmű novellák kezdete segíti-e, és ha igen, akkor hogyan a téma kifejtését?

Korábban már említettem, hogy a bevezetés az olvasóval, vagy a hallgatóval való kapcsolatfelvételre szolgál. Ebből a szempontból tehát azt mondhatom: igen, segíti a téma kifejtését. A befogadó meglepte elengedhetetlen egy mű értelmezésekor. Frappáns, ötletes indításnak nagy szerepe lehet a későbbiek során a mondanivaló belső megalkotásakor. Találtam erre egy nagyon jó példát:

„Ez aztán igazán mulatságos história. Egy régi barátom, jó alföldi úriember beszélt el, s a következőképpen szól:”

(Móricz Zsigmond: Mégis mozog a föld)

Mielőtt a fenti bevezetést elolvassuk, már találkozunk a novella címével: Mégis mozog a föld. A cím már önmagában is érdekes, figyelemfelkeltő hatással van az olvasóra. Megtudjuk, hogy vidám hangulatú történet következik, mivel maga az író figyelmeztet erre. Ráhangolódunk a következő eseményekre. Végigolvasva a művet nem csalódunk előfeltevéseinkben, tényleg mókás, népies stíluselemekkel gazdagított történetet követhetünk nyomon. Véleményem szerint a cím is kapcsolatban áll a bevezető mondatokkal, tehát együttesen érik el a céljukat.

„Egyszer egy királyné kiment a mezőre, ott látott egy derék parasztot, aki békésen művelte földjét, s rámosolygott.”

(Móricz Zsigmond: A királyné)

A királyné című novellát azért tartom érdekesnek, mert népmesére emlékeztet az indítása. Az „egyszer” kezdés nagyon gyakori a meséknél. Ha nem Móricz novelláskötetében olvastam volna ezt a művet, hanem csak úgy megláttam volna

leírva, szinte biztosan úgy gondoltam volna, hogy mesét tartok a kezemben. A két kezdőmondat nagyon kevés változtatással még kétszer megismétlődik a mű folyamán:

„A királyné néhány nap múlva megint kiment a mezőre. Újra meglátta a parasztot, s újra rámosolygott.”

Ennek a novellakezdetnek a nyelvi megformálása tehát szinte ciklikusan visszatér kis változtatással. A történetben tehát valószínűleg ez a legfontosabb, dinamikát sugalló momentum.

„Hát bizony a Péri lányok híres aranyszőke haja inkább ne nőtt volna soha oly hosszúra, olyan szépnek, tömöttek, inkább változott volna lennek, vagy hullott volna ki egyenkint.”

(Mikszáth Kálmán: A Péri lányok szép hajáról)

Viszonylag ritka az irodalmi művek elején a kötőszó. A magyar nyelvben általában nem szoktunk kötőszóval kezdeni mondatot. Irodalmi alkotások esetében azonban kivételt tettek az írók, költők. Szerintem ez kifejezetten találó megoldás, hiszen figyelemfelkeltő célt szolgál. A „Hát bizony...” felkiáltás a mondat elején szokatlan, de annál hatásosabb.

A bevezetésről és annak jellemzőiről ennyit kívántam összefoglalni. A továbbiakban először öt magyar író: Mikszáth Kálmán, Csáth Géza, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső és Örkény István körülbelül húsz-harminc novelláját fogom külön-külön megvizsgálni, hogy azután majd összefüggéseket keressek további szempontoknak megfelelően.

Mikszáth Kálmán két híres elbeszéléskötete a *Tót atyafiak* és *A jó palócok*. Én az utóbbi kötet összes novelláját elolvastam, és elemeztem nyelvileg. A magyar széppróza Mikszáth művészetében szakadt ki Jókai művészetének bűvköréből, s megtorpanásokkal ugyan, de közeledett a realizmus felé. Az eszményítéstől, a retorikától és a pátosztól fosztotta meg a magyar elbeszélést. Írásaiban egy éles megfigyelőképességgel rendelkező, nagyon okos ember illúziók nélkül, ironikusan -

olykor szatirikusan - néz szét a világban, a magyar valóságban. Alkotásaiból hiányzik a társadalom átfogó ábrázolása. Jellemábrázolásában bizonyos romantikus egyoldalúság van, s jórészt idegen tőle az elmélyültebb lélektani elemzés. Szerkezetileg nem túl zártak művei, mindent el akar mesélni. Mondatainak sugallatai talán fontosabbak, mint a szorosán vett grammatikai tartalom. Írásaiban a nosztalgikus-elégikus s az ironikus-humoros hangnem keveredik. Hangja nem a tárgyiasan elemző, személytelen, a dolgokat elemeire boncoló író hangja, hanem a nagy mesemondóé, aki sokkal inkább a fordulatos történetre, a furcsa kalandokra figyel, s nemigen kutatja az események rugóit, mélyebb összefüggéseit.⁶

A jó palócok kötet tizenöt kis palóc elbeszélésből áll. Mikszáth palóc parasztjai közlékenyebbek, beszédesebbek, mint a nagy hegyek zord lakói. Lankásabb tájakon, közösségben élnek, Nógrád megye egymással szomszédos falvaiban: Bodokon, Gózonban, Majornokon, Csoltón, Bágyon. Mogorva, rideg ember alig akad köztük. A szereplők egymás ismerősei, többször felbukkannak az egyes történetekben.

Az irodalmi bevezetőt azért tartottam fontosnak, mert a novellákat érdemes még nyelvészeti tárgyú dolgozatban is irányzatok szerint csoportosítani. Mikszáth novelláiban sok romantikus motívum található:

- váratlannak tűnő jellemfordulatok,
- túlzások,
- eszményítő törekvések.

Fontosnak tartom az előadásmódot. Nem a kívülálló író tárgyias, személytelen hangján közli az eseményeket, hanem a népi mesemondó tudatvilágát imitálja. Ezért tudja olyan hitelesen ábrázolni a falusi emberek szemléletvilágát, az előszóbeli előadás fordulatait utánozva. Elbeszélővé lép elő a táj, amely mintegy cselekszik, együtt él az emberekkel.

Mikszáth novelláiból összegyűjtöttem az egymással különböző szempontból rokonítható novellákat.

Az első szempontom a *tematikai* elkülönítés és ennek szerepe a nyelvi megformáltság és a történet összevetésekor.

⁶ A magyar irodalom története. Bp., 1966. Szerk. Sötér István

„Az napról kezdem, amikor a felhők elé harangoztak Bodokon.”

(A néhai bárány)

„Keskeny, szürke felhőfoslányok úsznak a környék fölött. Nagy égiháború lehetett az éjjel, esővel, viharral, villámlással vegyes. Látszik is a nyoma mindenfelé, a fák gallyai le vannak tördelve, faleveleken, fűszálakon esőszemek csillognak, a templomsoron a nagy garádban zuhog a víz.”

(A kis csizmák)

„Kicsi a bágyi patak. A keskenyebbé vált ezüst szalag széles homokráját kapott, és a csillogó homoknak is melyet a népregék tündéreinek picike lábai taposnak, sehol véget nem érő füzesek a kerete.”

(A bágyi csoda)

A fenti három novella *tájéleírás*sal kezdődik. Jellemzően egyik sem névelővel indít, így egy kicsit *in medias res* jelleget öltve. Kijelentő mondat mindhárom kezdés, ezáltal tárgyiasabb, lezártabb. A néhai bárány és A bágyi csoda című novellák első mondatában ott van a település neve is, ahol a történet játszódik. Mikszáthnak nagyon fontos ez a vidék, ezért említi meg a konkrét helyszíneket. Nem csak tájleíró művekben, hanem a legtöbb novella elején pontosan megadja a falu nevét.

„Hát bizony a Péri lányok híres aranyszőke haja inkább ne nőtt volna soha oly hosszúra, olyan szépek, tömöttek, inkább változott volna lennek, vagy hullott volna ki egyenkint.

Len ha lenne. Patyolatnak fonnák, ha kihull, azt hitte volna a föld, ahova leesett egy-egy szál, hogy mennyei fű, s meghozná új tavaszkor megszerezve.”

(A Péri lányok szép hajáról)

„Biz’ a szegény Gyuri odavan. Ott fekszik a bundán az eszterhaj alatt, már félig a síré. Sápadt arcán kerek piros foltok vannak: Szent Mihály lovának a kontárkarikái. Az ínye is akár a rózsa.”

(Két major regénye)

„Van is mit dicsekedniük a bodokiaknak a savanyúvizükkel! Ha megszoktuk az édes vizet, hát isszuk az édes vizet és nem vágyakozunk a savanyúra. Víz, víz!”

(Hova lett Gál Magda?)

„Nincs olyan híres akol, mint a brezinai⁷ akol...”

Bemeszelt fala van, veres födele van, álomszegekkel a kapuja kiverve.

Tulipánvirágok nyílnak a környékén.

Magas, százados fák tartanak neki árnyékot s fedik el kényesen:

ne lássa minden bolond; csak a karcsú kémény magaslik ki,

ami ott pipázik egykedvűen az akol végén,

hol a bacsa⁸ lakik egy fedél alatt a juhaival.

Csak hadd beszélje bátran annak a kéménynek a kavargó füstje,

Hogy a híres brezinai számadó juhász, Olej Tamás

Most alkalmasint „méretlen húst”⁹ főz otthon a bográcsban, neki ugyan nem árt vele.

A vén Mátrától le egészen a „Kopanyica” völgyig ő az egyedüli úr.

- Méla furulyaszó egymásnak adja a nótát hetedhét mérföldön:

Olej juhainak

Selyem legelője,

Ezüst a nyakszíja,

Arany a csengője.”

(Az a fekete folt)

Ezekben a novellákban az elbeszélő hangulatát, véleményét fejt ki, de nemcsak az övét, hanem más személy hangulatát is. Nézőpontja kívülálló. A Péri lányok... kezdetű novella első mondatában hosszan elemzi a szép haját, sok jelzőt használ. Ez kihat az egész műre. Stilisztikailag hasonló elemeket találunk, amelyek egyben a tragikus véget sejtetik és teszik érzékletesebbé.

⁷ Brezina nevű helység több is létezett Mikszáth korának Magyarországon. Talán a nyitra megyei Brezináról lehet szó.

⁸ A bacsa szó számadó juhászt jelent.

⁹ A méretlen hús a lopott hús régies elnevezése.

Az *Az a fekete folt* cím népballadából átvett kifejezés. A későbbiek során utalni fogok arra, hogy ez egy olyan szimbólum, amely tulajdonképpen egy szomorú történet utolsó felvonását vetíti előre. A záró idézet:

„*Ott künn a Brezinán az a fekete folt...*

Fekete folt helyén valaha akol volt.”

Meseszerűséget kölcsönöz az elbeszélésnek. A táj szépségét már a novella kezdete bemutatja, amely a mű folyamán csak fokozódik. A mesebeliség motívumát vélem ebben is felfedezni.

Az *Az a fekete folt* című alkotással kicsit bővebben foglalkozom. Stilisztikai alakzatokban, képekben gazdag. Nézzük meg mindjárt a címet! *Az a fekete folt*. Egyszerű jelzős szerkezet mutató névmással az elején. Nyelvi megformáltsága nem bonyolult. A fekete foltnak nagy szerepe van a történetben. Nagyon érdekes és egyben titokzatos megjelölés, szinte azonnal kíváncsivá teszi az olvasót, olvasásra ösztönöz. A fekete szín a halál szimbóluma. Ez a szókép hasonlóságon és érintkezésen alapul. Többnyire metaforából származó trópus. Az egyik leghatásosabb és legősibb szókép, hiszen már a mese, a mítosz, a népköltészet is szívesen élt vele. „A szimbólum valamely gondolat, eszme, érzelem érzéki jele. A békét például a galamb, a szolgaságot a lánc jelképezi.

A XIX. század közepétől alakul ki a szimbolista kifejezésmód, vagyis egy egész műre kiterjedő jelkép, bonyolult lelki tartalmak, hangulatok és érzelmek kifejezője a látomás eszközeivel. A szimbólumban egymás mellett él és hat a képi és a szimbolizált tartalmi jelentés, a konkrét és absztrakt sík. De mivel a kép önállósul, a kép és az eszme megfelelése pontról pontra nem mutatható ki, a gondolatiságot csak sejteti, irracionális többletet adva (Szikszainé Nagy Irma 2004).

Ha megnézzük a *fe fekete folt* kifejezést, s összevetjük a novella tartalmával, történetével, láthatjuk, hogy esetünkben a fenti állítás teljesen helyénvaló. A titokzatosság a novella egészén végigvonul. Nem tudjuk, hogy mivel kapcsolatos a fekete folt. Számomra egy kicsit misztikus volt, szinte vártam, hogy mi lesz az összefüggés a cím és a tartalom között. A beszélő távolról közelít a szimbólumként elterülő brezinai akolhoz. A táj sejtelmesen tárul elénk. A főhős: *Olej Tamás* békességben él, bensőséges szálak fűzik a természethez. Nyelvi megformáltság szempontjából fontos szerepe van a tájnyelvi szavaknak. Jelentőségük az lehet, hogy a korszak szellemiségét, a főszereplő környezetét, a nyitra megyei nyelvhasználatot

érzékeltesse az olvasóval. Tájnyelvi szavak: *bacsa, méretlen hús, jerke, halina, toklyó.*

Különleges jelzős szerkezetek is felfedezhetők a novellában. Mikszáth célja ezekkel a nyomatékosítás lehetett. Fel akarja kelteni az olvasó figyelmét a mondanivalóra. A „*kevély gyönyörűség*” jelzős szerkezet például a határtalan boldogságra utal, talán negatív jelentést hordoz. Másik ilyen jelzős szerkezet az „*erdők vadállatja*”. Homályos értelmű, titokzatos. A történetből kiderül, hogy a főhősről van szó, aki a felesége temetésén még csak nem is sírt.

Végül, de nem utolsó sorban a szóismétlésekről kell szólnom:

*„Minden, minden ott van, minden, minden úgy van, s még sincs
ott semmi és még sincs úgy semmi... Valami hiányzik, üres,
néptelen az egész ház tájéka.*

A tiündér Brezina ki van cserélve egy sokkal szomorúbbal!

Vajon tudta-e, miért?”

A *minden* szó négyszer ismétlődik, a szóismétlés szerepe pedig a nyomatékosítás. A *semmi* szó szintén többször ismétlődik, ezzel erőteljesebbé téve az ellentétességet. A mondat végi három pont többször is jelen van a novellában. Jelentősége az lehet, hogy nyitva hagyja, az olvasóra bízva a történet továbbgondolását. Szinonimákat is alkalmaz az író: *hiányzik, üres, néptelen*, ezek egyben a fokozás alakzatát is képviselik.

A novella ritmusa dinamikus, erőteljes. Néhány hangulatfestő és hangutánzó szó jól példázza ezt az állítást: *rezeg, elsuhan, suttogó, bogárzó, megrezzen, végighullámzik.*

Az *Az a fekete* folt című novella kezdetének nyelvi megformálása és a történet összefügg, de ellentétes viszonyt is felfedezhetünk e kettő között. Az indítás nyugodt, képekben gazdag, nyelvileg igényes, melléknevekben és igékben bővelkedik. Az idilli környezet mindvégig megmarad, ami feltárja *Olej Tamás* lelkének bonyolult mélységeit. A pillanatnyi erkölcsi botlás a büntudatnak, a mardosó önvádnak viharát kelti lelkében. Meghasonlottságában, önmagára mért súlyos ítéletében annak az embernek a morális kétségbeesése nyilvánul meg, aki nem tud becstelen módon élni.

Meditáló, filozofikus kezdést és tartalmat mutatnak a következő Mikszáth-művek:

„Azért lett olyan népszerű a keresztény vallás is, mert egy szép szőke asszony van az istenek között. Az ő szelíd égi arca segített meghódítani az emberiséget. S ábrándos, álmodozó embereknek, kik hisznek benne, ő jelenik meg legtöbbször.”

(A góizoni Szűz Mária)

„Bizony, mi polgárok húzzuk örökösen a rövidebbet a katonasággal szemben. El is vagyunk keseredve emiatt. No, hogy valamit enyhítsek ezen a nagy nemzeti keserűségen, mondok én egy olyan esetet ellensúlyozásul, melyben a hadsereg húzta a rövidebbet egyetlen magyar polgárral szemben. Igaz, hogy az az egyetlen polgár is csak képzelte ezt, s meghalt, mielőtt kiábrándulhatott volna.”

(A szegény jámbor ármádia)

Mindkét novella általános emberi kérdésekkel foglalkozik. Érdekességük, hogy a mondanivaló, az állítás nem az első mondatban fogalmazódik meg. Először az író már az általa levont következtetést közli az olvasókkal. Ösztönözni akar arra, hogy fogadjuk el az ő véleményét: *„Azért lett olyan népszerű...”* egyúttal meg is magyarázza azt, amit még tulajdonképpen nem is tudunk, hogy mi. A keresztény vallás fogalom. Nem azt várnánk, hogy népszerűségének oka a szép szőke asszony. A tájhoz kötődően természetesen ez az asszony is *Gózonból* származik. Általában ha egy mondatot *azért*, vagy *ezért* kötőszóval kezdünk, jelezzük vele, hogy tisztában vagyunk bizonyos összefüggésekkel. Meditáló, filozofáló mondanivaló kifejtésénél figyelemfelkeltésre szolgálhat a kötőszóval való kezdés.

„Mikor megindultak a menyasszonyi háztól, a malomzúgóig ért a nászmenet, olyan hosszú volt, mivelhogy híres két mágnás família került össze: a néhai Csillom János Józsi fia Bodokról és a kartali Major Jánosék Anna lánya.”

(A gyerekek)

A személyes hangulat és az érzelmre való hatás is megtalálható ebben a néhány sorban. Feltűnő a sok szókezdő *m* alliterációja: *mikor, megindultak, menyasszonyi, malomzúgóig*, még talán a *nászmenet* is, *mivelhogy, mágnás*. Az *m*-ek hatása kellemes hangzást kelt, bár ez csak szerintem van így. Felolvastam ezt a pár sort néhány ismerősömnek, akik szerint elég kellemetlen hallgatni a sok egyforma *m*-et. A sok szókezdő *m* valószínűleg hatáskeltő céllal szerepel. A lassú, hosszú *nászmenet*et így jobban sikerül magunk elé képzelni. Mikszáth ezzel az olvasó érzelmeire, hangulatára próbál hatni. Nagyon sok novellát elolvastam, de ilyen pontos, szakszerű alliterációval nem találkoztam.

Hasonló próbálkozásokat felfedeztem, de ezek nem konkrét alliterációk, csak egy-egy betű gyakori előfordulása egymást követő vagy egymáshoz közeli szavakban:

„Ezek a kedves kis portékák, ezek a szőke asszonyok, olyan szelídek, olyan jók, mint a bárányok.”

(Timár Zsófi özvegye)

A sok *k* hang keményíti meg a szavakat. A *k* a kicsinyítő képző első betűje is: *-ka, -ke*, és a többes szám jele. A női törékenységet akarja kifejezni, de nemcsak egy nőről van szó, hanem általánosít. Az *olyan* mutató névmással a résztvétet igyekszik ébresztgetni a befogadóban a nő iránt, ezáltal fokozva a női szépséget, szerénységet, féltékenységet.

Bámulatos, hogy nyelvi eszközökkel milyen különleges légkört lehet teremteni. A novellák történetét nyelvi megformáltságuk befolyásolhatja.

Dolgozatom következő részében **Móricz Zsigmond** novelláival foglalkozom, figyelembe véve a nyelvi megformáltságot, annak szerepét a történetben, a cím és a tartalom viszonyát.

„Móricz paraszti témájú novellákkal kezdte írói pályáját, de hosszú időbe telt, míg ezektől el tudott szakadni. A kor a romantikusra színezett parasztképet kedvelte.

A parasztábrázolásnak nagy hagyományai voltak már Móricz előtt is.

Kialakult az az illúzió, hogy a falu a derű, a csend, a nyugalom, a meghittség, a harmonikus egyszerű élet, az igénytelen, ám semmi jót sem nélkülöző boldogság csábító színhelye.

Ezzel a faluképpel szembeállni, meglátni az idilli felszín mögött a szegénységet, az elégedetlenséget, sőt a nyomort, merész újszerűségnek számított.”¹⁰

Az előző kis bevezetőt azért tartom fontosnak, hogy segítsen nekem ráhangolódni a Móricz-novellák világára. Ezeknek az alkotásoknak a kezdete nyelvileg mutat érdekességeket.

A kezdő mondatok olykor nagyon *rövidek*:

„*Hirtelen jött a tavasz.*”

(Tavasz)

„*Mihály hazajött karácsonyra.*”

(Csöndes tűz)

„- *Jó reggelt kívánok, vincellér úr.*”

(Lucerna)

Természetesen előfordulnak *hosszú* kezdőmondatok is:

„*A börtönőrt nem is hallotta, csak ment vele le a lépcsőkön, azt hitte, most mindjárt megbüntetni viszik, s örült neki, hogy már vége lett a dolognak.*”

(Önvédelemből)

„*Az asszony hajnalban görcsösen s iszonyúan nyögött, sikoltott, de összeszorított fogai közül nem bírta kitörni a halálfélelem ordítása.*”

(A csontváz)

Némelyik kezdés már *körmondat*:

„*Az öreg asszonyság úgy sietett végig, szinte bukdácsolt az utcán; az Üllői út árnyékos oldalán sietett előre, a klinikákra forrón sütött a nap, s a nagy, rózsaszínű*

¹⁰ A magyar irodalom története. Bp., 1966. Szerk. Sötér István

téglaépület vörösen izzott a vastag porrétegben, amely egész Budapest fölött sok kilométer magasságban állott, és meghatóan egyszínű szürkére változtatta a mennyboltozatot, amely a vidék fölött oly kék és fehér felleges.”

(Gyász)

Móricz Zsigmond novellái közül is kiválasztottam egyet, amelyet részletes elemzés alá vonok. A *Tragédia* című művel közelebbről is megismerkedtem. Amikor először elolvastam a címet, az ókori drámai műfaj jutott eszembe. Ezt bebizonyítván megpróbálok néhány erre történő utalást keresni a szövegben:

„Senki sem törődött vele, a tulajdon fia sem.”

„Hozzá volt szokva, hogy neki egész életében mindenről le kell mondania.”

„Észre se vette senki.”

A három mondatot akár kulcsmondatként is értelmezhetném.

A novella egészében többségben vannak az általános névmások: *mindenki, senki*.

Érdemes az első bekezdést megfigyelni:

„Mindenki a Sarudy-lány holnapi lakodalmáról beszélt. Ebéd után leheveredtek az aratók a keresztek tövébe, vagy a villákból, gereblyékből rögtönzött apró sátorok alá, ahol egy-egy szoknya adott egy kisárnyékot a fekvők arcára. Elég az, hogy napszúrást ne kapjon az ember. A nagy sárga mezőn vidáman izegtek-mozogtak ezek a hangyaszorgalmú emberek, s az embertelen nagy munka közben, amely úgy tetszik, mintha végtelen és határtalan volna, örömet találtak abban, hogy a karjukat mozgatták, szájukat jártatták, és a legények meg a lányok olyan kacagva csipkedték meg egymást szóval és kézzel, mintha ez volna az élet főfő tennivalója.”

A bevezetés népköltészeti stíluszavakat tartalmaz, például: *lakodalom, aratók, mező, embertelen, legények*.

Korábban már szót ejtettem arról, hogy a bevezetés fontos eszköze a légkörteremtésnek, amelyet a Tragédiában kitűnően megfigyelhetünk. Az első részben a mozgalmas, dinamikus igék dominálnak. Így élénk tárulnak a paraszti élet apró jellegzetességei, boldogságai, szereplői.

Egyszerű, szegény emberekről van szó, akik a novella cselekménye szempontjából háttérben maradnak. A mondatok viszonylag hosszúak, kifejtettek, de ez csak eleinte van így, mert később már rövidek, hirtelen lezárulók, és a cselekmény sem lendületes.

Nagyon érdekes a párbeszédességre utaló szövegszerkesztés. Tulajdonképpen nincs is párbeszéd a szövegben, mégis, ha ránézünk a szövegre, ezt nem vesszük észre. A főhős: Kis Jánoson kívül még két embert hallunk beszélni. Az esemény lelassulását segíti elő a „*Dógozni, emberek!*” és a „*Dologra!*” felkiáltás. Mindössze ez a két felszólító mondat van a novellában. Érdekes a tájnyelvi megfogalmazásuk. *Sarudynak* egy jellegzetes mondata van:

„Emberek, asszonyok, hónap este mindenki elgyühet a lányom lakodalmára. Annyit ehettek, amennyi belétek fér.”

Nagyon ellenszenves megnyilvánulás ez, mert a szegény embereket a sok ennivalóval lehet motiválni, és ezt *Sarudy* tudja.

A többi mondatot a főszereplő mondja. Monológyszerűen beszél, de párbeszédet folytat önmagával vívódása folyamán. Az információ iránya kétféle lehet, monologikus és dialogikus.

A dialógus és a monológ összehasonlítása

<u>Monológ:</u>	<u>Dialógus:</u>
<p style="text-align: center;">a beszélő változatlan, az előadásmód részletező, hosszas tervezés előzi meg,</p> <p style="text-align: center;">önkényes, alaposan megszerkesztett, végiggondolt szóválasztás,</p> <p style="text-align: center;">választékosság, szupraszegmentális és nonverbális eszközök visszafogottabb használata, retorikusság</p>	<p style="text-align: center;">a beszélő változik, az ismert tényeket nem említi, a konkrét helyzethez jobban igazodik, kontextuális, kevésbé szerkesztett, sztereotíp kifejezések vannak</p> <p style="text-align: center;">benne, egyszerűbb, természetesebb, szupraszegmentális és nonverbális eszközök sokasága, kevésbé retorikus</p> <p style="text-align: right;">(Szikszainé, 2004.)</p>

Megvizsgálva a novellát, a következőket állapítottam meg:

A beszélő változatlan, az ismert tényeket azonban nem említi. Konkrét helyzethez igazodik, kevésbé szerkesztett, nem végiggondolt, kevésbé retorikus. Nem igazán tudom eldönteni, hogy a monológ, vagy a dialógus oldalára dől el a kérdés. Az elbeszélő mindvégig előtérben marad.

Az első mondat után tulajdonképpen meg is tudjuk a történet központi eseményét. Már Mikszáthnál is említettem a rendkívül szemléletes ábrázolásmódot. A környezetet ikerszók, hangulatfestő és hangutánzó, vagy más szók segítségével teszi még érzékletesebbé. Ilyenek például az *izegtek-mozogtak* és a *hangyaszorgalmú*.

Igen sok szó az evéssel kapcsolatos: *almásétel, cserépfazék, lakodalom, főtt rák, zsíros tyúkhúsleves, tésztacsiga, tyúkláb, galuska, „kieszem a vagyónábul”, töltött káposzta, tányér, túrós csusza, ízes, tejfölös, töpörtős, kövér, búzatábla, „nagy darab húsok”, csömör.*

A novellát verbális stílus jellemzi. Mindemellett szükszavú, ugyanakkor elbeszélő modorban ír, a csattanót is megtartja szükséges mértékben. Alakjait olyan

helyzetekbe állítja, amelyekben emberi-erkölcsi arcuk a legteljesebben meg kell, hogy mutakozzon.

Több helyen is megtalálható a mondatvégi három pont:

„*Hadd laknék jól eccer...*”

„*Azután töltött káposzta...*”

„*Hatvanat megennék belőle...*”

„*Üres...*”

A három pont szerepe a mondanivaló megszakítása. Arra is utal, hogy egyszerű emberek nehezen találják meg a megfelelő szavakat bizonyos helyzetekben. Körülírás is lehet a három pont feladata.

A kezdés nyugodt, ahogy haladunk előre a cselekményben, úgy fokozódik a hangulat, erősödik a feszültség. Ezt a folyamatot többször megszakítja a „*Dógozni emberek!*” felszólítás. Nekik ez a feladatuk és egyben a sorsuk.

A Tragédia című novella nem a szegény emberek haláláról szól, hanem inkább arról, ahogy élnek. Az értékek pusztulását jelenti, sugallja.

Móricz kevés jelzöt használ, a főhóst sem jellemzi részletesen. A mű elején a szűkszavúság az uralkodó, és ez a későbbiek folyamán sem változik. Nemcsak Kis János, hanem az író is végig ilyen visszafogott marad, igazodva Kis János személyiségéhez.

A főszereplőről annyit tudunk meg, hogy nem magas, nem erős, átlagos külsejű. A neve: *Kis János* a hétköznapiságát, jelentéktelenségét mutatja. Szótlan, azért nősült meg, mert „*eljött az ideje*”. Mindössze egyetlen dolog érdekli: az evés. Napjainak egyetlen célja a munka utáni evés. A fia hozza neki az ebédet, amivel soha nincs megelégedve. Egyszer evett jót életében, a saját lakodalmán.

A novella eleje kicsit igénytelen megfogalmazású, nyilván szándékosan, hiszen a hős is igénytelen, jellegtelen.

A nyomorban élő ember sorsában az igazán tragikus az, hogy nem lehet kitörni belőle. A nyomorúság embertorzító hatású. Nem tudatosan lázadnak, néma forradalom ez. Ösztönös és nem irányított.

Szegényes életet élnek, egyszerű étkeket esznek. Felhívják a figyelmüket, hogy még gondolatban se szakadjanak el ettől a világtól. Kis János munka közben a lakodalom egész menüjét végiggondolja, szinte ijesztően nyers realizmussal. Minden fogást aprólékosan átgondol. A cselekmény folyamat ezek a gondolatok szakítják meg ciklikusan.

A külső jellemzésre kevés jelzót használ a novella. A főhősben egy külön cselekménymenet játszódik le. Nagyon kevés a párbeszéd szöveg. A kijelentő mondatok viszont dominánsak. A lassan, szinte állóképszerűen induló cselekményt a novella kulcsmondata szakítja félbe:

„Emberek, asszonyok, hónap este mindenki elgyűhet a lányom lakodalmára. Annyit ehettek, amennyi belétek fér.”

A cselekmény innentől kezdve fellendül. Az író nem beszél, nem boncolgat, nem fejteget; reflexióiban legfeljebb tömörítve adja meg az alakok gondolatmenetét, amennyire ez elkerülhetetlenül szükséges

Az eseményeket legtöbbször a novellák esetében a szereplők dialógusaiból ismerjük meg. A *Tragédiában* ez nem így van.

A Móricz-korabeli modernséget fejezi ki a vallomásszerűség, a nyelvi bátorság, a líraiság, a tömörség.

Nyelvi megformáltság szempontjából nagyon érdekesek a novella záró mondatai:

„Újra lenyelte a húst. És most is képtelen volt rá. Megakadt a torkán, s többet nem ment se le, se fel. Az ember két keze a levegőbe kapott; sovány hosszú teste megfordult, s hanyatt vágódott. Irtózatosságon vonaglásban vergődött hangtalanul a földön, míg csak végleg el nem csendesedett. Senki se vette észre, hogy eltűnt, mint azt sem, hogy ott volt, vagy azt, hogy élt.”

Rövid, tömör, hatásos mondatokkal él. Csattanószerűen záródik a novella, amely általánosságban nem jellemző erre a műfajra.

Végül néhány nyelvi érdekességet szeretnék még megemlíteni:

„ Mindenki a Sarudy-lány holnapi lakodalmáról beszélt.”

A *mindenki* általános névmás szerepéről korábban már írtam. *In medias res* kezdést mutat az első megnyilatkozás. A címmel ellentmondásban van, a lakodalom egy boldog esemény, ezzel szemben viszonyt ott van a *Tragédia*. A szöveg nagy része a lakodalmról szól, ami nemcsak a *Sarudy-lány* számára fontos, hanem mint kiderül, mindenkinek.

Az egész novella egyszerű mondatokból áll. A tájnyelvi kifejezésmód itt még nem észlelhető. A történet középpontjában a lakodalom áll. A *mindenki* általános névmás elég szokatlan mondatok elején, az egész mű kezdőszavaként pedig még inkább.

Érdekes még a „*Sarudy-lány*” kifejezés. Régen mondták így, ha valamelyik vagyonos ember gyermekéről beszéltek. Ma már inkább úgy mondanánk: a *Sarudy* lánya, vagy pedig úgy, hogy a *Sarudy* után hozzátesszük a lány keresztnévét. Az első mondatból tehát sejthetjük, hogy *Sarudy* valószínűleg a falu leggazdagabb ura. Mindenki az ő lányának a lakodalmáról beszélt.

Visszatérve az első mondatra, ebben az egész novella lényegét megfogalmazza Móricz.

Móricz Zsigmond nagyon sok novellát írt, ezért nem volt könnyű dolgom, amikor nyelvi szempontból vettem szemügyre műveit.

Első látásra feltűnt számomra egy - szinte csak Móriczra - jellemző szerkesztési eljárás: az egyszavas cím: *Tavaszi Gyász, Erzsébet, Áthelyezés, Lucerna, Önvédelemből, Nyomozás, Napszámosok, Tragédia, Barbárok*.

Amennyiben nem egyszavas címmel találkozunk, akkor is rövidek a novellacímek. Ellentétbe állíthatjuk Mikszáthtal, akinél találunk például egész mondatot is címben: *Hova lett Gál Magda?*

Móricz Zsigmond *Barbárok* című novelláját vizsgálva megállapítottam, hogy a *Barbárok* szó keretbe foglalja a művet, hiszen ez a zárszó is.

Nézzük meg ennek lényegét! Ha tárgyilagos megállapításokat akarnék tenni, azt mondhatnám, hogy a pusztai világ, a pusztai ember távol van a civilizációtól, a

kultúrától, emberhez nem méltó körülmények között. Ha ítékezésnek veszem, akkor a pusztai világ embertelenségét, kegyetlenkedéseit fejezi ki. Nem a törvény győzi le a *veres juhászt*, hanem saját babonás hite. A rossz életkörülmények ellenére azonban nem kellene eldurvulni.

Milyen újításokat hoz a Barbárok?

- nincs csattanós befejezés,
- nincs benne korfestés,
- nem éli bele magát a szereplők világába,
- tárgyilagos,
- személytelen.

Először a novella kezdetét vizsgálom meg.

„A kis kutya, a puli, fülelt, szimatolt s a következő percben vicsorítva kezdett ugatni.

- Mija?- szólt rá a juhász.

A kutya csak még jobban ugatott.

- Városifélék? - kérdezte a juhász.

A kutya egy pillantásig hallgatott.

- Pusztabéli?

A kutya ugatni kezdett.

- Akkor mi bajod?” (Irodalmi szöveggyűjtemény, 2004.)

A novella rövid, egyszerű mondatokkal indul. Szándékosan idéztem csak idáig a kezdetet. Ritkaság, hogy rögtön párbeszéddel indít egy novella. Általában körülírással kezdődik. Megismerjük belőle a környezetet, a szereplőket, néha még az alapkonfliktust is.

Négy kérdő mondat, három válasz. Szeretnék arra kitérni, hogy maga a juhász teszi fel a kutyának a kérdéseket, és nem más válaszol, hanem a juhász maga. Természetesen nem a kutyától várja, hogy válaszoljon. Ember és állat már beszéd nélkül is megértik egymást.

Jellegzetes tájnyelvi szavakat használ: *mija, városifélék, pusztabéli*. Az ilyen kifejezések szépen gazdagítják az egész novella szókincsét:

netehé, iszkite, itt vót, elgyün, mán, bodászott¹¹, csahitoltak, ezir gyüttetek, éhomra, ű vót, úgya, napszállat, Szögedébe, híjták, esmeri, alássan, mink, mír, eldarvadozott¹², csobolyó¹³, hajazok¹⁴, csorvasz¹⁵, verhenyes¹⁶.

A novella eleji párbeszédesség sokáig megmarad. Tulajdonképpen erre épül a mű. A rövid kérdések gyakran megválaszolatlanok maradnak. Ha érkezik is rájuk válasz, akkor pedig az sem kimerítő, hanem rövid, félszavas felelet.

Az első sorok jellegzetes szerkesztési formája visszatér már az első rész végére:

- *Hallod.*
- *No.*
- *Van neked egy szíjad?*
- *Van.*
- *Láttam tavaly búcsúkor, ki van verve rézzel.*
- *Megvan.*
- *Aztat kéne eladni.*
- *Eladni?*
- *El.*
- *Nem lehet.*
- *Nem eladó.*
- *Nem?*
- *Nem.*
- *Mír nem?*
- *Hát csak nem, magamnak csináltam.*
- *Magadnak?*
- *Magamnak. Meg a fiamnak.*
- *Meg a fiadnak?*
- *Annak.*

¹¹ bodászott: kódorgott, csavargott

¹² eldarvadozott: gubbasztott

¹³ csobolyó: ital tartására és ivóedényül használt, hordozható lapos hordócska.

¹⁴ hajazok: sejtem már

¹⁵ csorvasz: naplopó, csavargó

¹⁶ verhenyes: vöröses

- *Kettőtöknek?*
- *Hát.*

A fenti idézet jól példázza azt, hogy primitív kérdésekre primitív felelet érkezik.

Amilyen rövidek ezek a párbeszédes jelenetek, olyan hatásosak, ezáltal növelik a feszültséget, az indulatot a szereplőkben. Tulajdonképpen nincs is szükség részletesebb kérdésekre és válaszokra, mert félszavakból is megértik egymást.

Hosszabb, kifejtett mondatokat is találhatunk a *Barbárok* elején:

„A juhász végigheveredett a subáján, a szamár árnyékában, és többet nem törődött az egésszel.

Egy idő múlva a két komondor is észrevette, hogy idegenek közelednek, s mély, konduló ugatással ők is rákezdtek. Olyan fertelmesen acsarkodtak, mintha nyúznák őket. De a juhász már tudta, hogy valamelyik pásztortársa közeledik, a puli azt jól megmagyarázta neki.

Jósokára volt, mikor a két szamaras juhászt ki lehetett venni, ahogy a leégett pusztán közeledtek. Lassan jöttek a szamáron, és a szamár lába előtt két kutya is ott poroszkált. A puli a gazdája lábához állt, s abba nem hagyta egy pillanatra a csikorgó csaholást.”

Itt tulajdonképpen ugyanaz a szituáció folytatódik, mint az elején a rövid, párbeszédes mondatokban. A nyugodt, idilli környezetet nyugtalanító tényező készül megzavarni. A feszültség fokozódik, a közelgő veszély egyre inkább érezhető. A lényeg gyakorlatilag mindkét helyzetben ugyanaz, csak a második esetben hosszabban ki van fejtve.

Láthatjuk tehát ebből is, hogy röviden, illetve terjedelmesen is ki lehet fejezni valamit, mégis ugyanaz a funkciója.

Az egyszerű paraszt emberek félszavakból is megértették egymást. Nagyon sok tagadószt használunk. Sok *nem, nem lehet, mégsem, talán* van a rövid mondatokban. A történetben ennek az lehet a szerepe, hogy mindenkinek megvan a maga megszokott élete, és nehezen hajlandók kompromisszumot kötni a másikkal. Móricz így próbálja kifejezni, nyomatékosítani a szereplők mentalitását, életfelfogását. Nem utolsó sorban pedig hangulatkeltésre is alkalmasak.

Nagyon érdekesek a tájnyelvi szavak. A hangkapcsolati törvényszerűségek mindegyike írásban jelölt. Az összeolvadások például mindig úgy szerepelnek, ahogy kiejtjük az adott szót. Az összeolvadás mássalhangzótörvény. Eredményként két egymás mellé került mássalhangzóból egy harmadik jön létre. Ez a hang rendszerint hosszú. Általában írásban nem jelöljük (Nyelvtani fogalomtár. 2000).

„*Aggyon Isten.*”

„*Fogaggy Isten.*”

Furcsa ez így leírva, de a beszélt nyelvi forma a tájnyelvi hangulatteremtést szolgálja Móricznál. Bármilyen szövegben olvasunk vagy hallunk jellegzetes tájnyelvi szavakat, azonnal észrevehető a különbség.

Teljes hasonulás is található szép számban a novellában. Ebben az esetben két egymás mellé kerülő mássalhangzó közül egy másikkal azonossá válik. Azokat a szavakat, amelyeket Móricz kiejtés szerint ír le, a Magyar helyesírás szabályai szerint nem kiejtés szerint kell leírni. Ebből következik, hogy elfogadhatjuk írásban jelölt teljes hasonulásnak is a „szájj” igealakot.

A rövid párbeszédes mondatok kezdete szokatlan. Többször előfordul a *Ha...*, *Hát...*, *De...*, *És...*, *Hogy...* mondatok első szavaként. Ezt a szempontot azért vettem utoljára, mert nem csak a *Barbárok* című novellára jellemző. Móricz más műveiről is elmondható ez.

Felmerült bennem az a kérdés, hogy alkalmasak-e arra ezek a kezdetek, hogy megteremtsék a novella főcselekményéhez a terepet és a hangulatot?

Ha alaposabban végiggondoljuk, miért ne lennének alkalmasak?

Egyrészt a novella sokkal cselekményesebbnek tűnik, ha párbeszédes jellegű a szerkezete. A kötőszóval való mondatkezdés szokatlan megoldás, ezért figyelemfelkeltő hatású. Általában ami különleges és szokatlan jelenség, az sokkal jobban érzékelteti a mondanivalót, olykor pedig hatásosabb, mint a megszokott szerkesztésmód.

Hangulatteremtő hatásuk kétségkívül jelen van az ilyenfajta novellakezdeteknek, de a kérdés az, hogy milyen hangulatot képesek teremteni?

Itt vissza kell térnem a *Barbárok* című novellához. Felidéztem az első rész jellegzetes párbeszédeit. Legnagyobb arányban ebben jelentkezik a kötőszavas és a névelő nélküli mondatkezdés. Amikor ezt a részt olvassuk, még nem tudjuk, hogy mi lesz a történet vége. A *Barbárok* cím itt akár még ironikus is lehetne. Ezt azért mondom, mert az *El.*, a *Hát...*, a *No...* , szavakkal kezdődő mondatok és az ezekből kialakult párbeszéd még humorosan is értelmezhető. Végigolvasva ezt a huszonegy sort, egész kis vicces, furfangos hangulatú párbeszéd alakul ki. Tehát a hangulatteremtés megvan, csak ebben az esetben például ellenszenves hangulatot teremt a későbbi történések légkörével.

A szűkszavúság azonban zavaró is lehet, hiszen türelmetlenné teheti az olvasót. Sok a párbeszéd, aminek kevés mondanivalója van. Az így keltett hatás el is veheti a kedvét a befogadónak az értelmezéstől, talán olykor még az olvasástól is. Természetesen ez biztosan kevésszer fordul elő, de számolnunk kell az effajta hangulatteremtéssel is.

Tematikailag nem elhanyagolható szempont, hogy így tárgyilagosak igazán a novellák. Első hallásra talán furcsának tűnhet. Arra gondolok pontosan, hogy rövid mondatok vannak, kevés szót tartalmaznak, így nagyobb az esély arra, hogy csak a lényegét fogalmazzák meg, felesleges beszéddel nem terhelik az olvasót.

A kötőszóval való mondatkezdés Móricznál a leggyakoribb, de nem egyedül rá jellemző. Csáth Géza egyik legismertebb novellája is így kezdődik:

„Ha szép és egészséges gyermekeknek korán meghal az apjuk, ebből rendesen baj származik. Wittmannak két fia volt már, négy- és ötévesek, amikor egy napsugaras, csak kissé szeles novemberi délutánon búcsút mondott a világnak.”

(Anyagyilkosság)

Az első mondat tulajdonképpen szinte előrejelzi a történetet. Baj származik valamiből, tehát valamilyen konfliktus következik. Az okát is megtudjuk. A korán határozószóval utal arra Csáth, hogy történt már a múltban valami, meghalt egy édesapa. Ha az első mondatot elhagynánk, nem lenne olyan feszült a novella kezdete. Akár népmesei kezdés is lehetne akkor az első mondat. Szinte idillszerűen fogalmazza meg a szomorú tény, hogy még kicsik voltak a gyerekek, amikor az

apjuk meghalt. A novella maga szörnyűséges eseményt dolgoz fel, de nem érzékeljük. Meseszerűen, érzékletesen mutatja be a csonka *Wittmann* család életét. A fiúk durva hajlamait az élet természetes velejárójaként mutatja be. Mindezekkel talán a szeretetlenséget próbálja Csáth Géza nyelvileg illusztrálni.

Háttérként ott van az egész műben az apa nélküli család hátrányos helyzete. Az apáról nem sokat tudunk meg, lénye azonban mégis érdekes módon jelen van:

„Keveset és csak egymás között beszéltek. Fekete kis szemekben Wittmannak, az apjuknak lelke csillogott.”

Az első mondat összetett, két tagmondatból áll, amelyből három fontos információt is megtudunk. Egyrészt több gyermekről van szó, másrészt az édesapjuk korán meghalt, harmadrészt ebből a későbbiekben valamilyen probléma származik. Mégis ott van a kezdőszó: *ha*.

Mi lehet ennek a funkciója? Tulajdonképpen csak feltételezés. A hétköznapi beszédben is szoktunk olyanokat mondani, hogy *„ha így meg így lett volna, akkor ebből ez meg ez lett volna”*. Egyfajta ok-okozatiságot fejezünk ki ezzel, utólagos megbánást tanúsítva vele.

Az első mondatban megfogalmazott állítás tehát háttérszerűen átlengi a történetet. A mondat szerkesztése hasonló a novella egészének. Többségében egyszerű, tagolt, teljes mondatokból áll. A szavak sorrendje szokatlan. Itt van mindjárt a legelső:

„Ha szép és egészséges gyermekeknek korán meghal az apjuk, ebből rendszeren baj származik.”

A tagmondatok jelentésánál nem következnek egymásból:

Mi köze van annak, hogy a gyerekek szépek és egészségesek ahhoz, hogy meghalt az apjuk?

Általában minden halálesetből baj származik. Természetesen a novellában előreutalás történik a későbbi cselekményre. Minden családban nagy baj az, ha meghal valaki. Attól, hogy a gyerekek szépek és egészségesek, még az édesapjuk halála után is azok maradhatnak. Ezen kívül másból is származhat baj, nemcsak abból, hogy a családfő meghal.

A szövegben a mondatok szórendje tehát nem szokványos. Erre már rögtön az első mondatban felfigyeltem. Én másképpen fogalmaznám meg:

Általában baj származik abból, ha szép és egészséges gyermekek korán elveszítik az édesapjukat. Szerintem így sokkal közérthetőbb lenne.

Nézzünk más példát!

„Apró lámpájuk, mint az erdő elátkozott kastélyának távoli világa fénylett a nagy padlás barna nedves homályában.”

„A csörömpölés nagy, szörnyű erős volt, olyan erős, mintha egy csomó üveg poharat ládába csomagolva dobtak volna le valami emeletes ház ablakából.”

Nem mondom, hogy helytelenek ezek a mondatok, csak egy kicsit furcsán hangzanak.

A két Wittmann fiú szép, erős, egészséges gyermek, csak nem törődött velük soha senki. Édesapjuk négy-öt éves korukban meghalt, nem sok bánatot hagyva maga után. Anyjuknak, a csinos, szőke özvegynek legfeljebb annyi kapcsolata volt gyermekeivel, hogy *„enni adott nekik és tiszta alsót szombaton este”*. A fiúk valóban elvadulva, magukra hagyva, szinte az emberi közösségből kiverten serdültek gátlástalan kamaszokká. Nem állt mellettük senki, a teljes szeretethiány vette őket körül: nem lehettek példáik, ideáljaik, erkölcsi fogalmaik. Elszigeteltségükben tudat alatti vak, szadista ösztöneik vezérelték őket. Végigélvezték már az állatkínzás minden „gyönyörét” a kutyák, macskák stb. felboncolásától kezdve a bagoly kínjának csontig ható, minden képzelőerőt felülmúló rémes hangjáig.

Sokkal egyszerűbb, világosabb kezdése van *A kis Emma* című novellának:

„Az alábbi történetet egy naplóban olvastam. A naplóíró fiú távoli rokonom volt, és húszéves korában öngyilkossággal pusztult el. Az édesanyja nemrég halt meg, és ezután kerültek hozzám a fiú naplói. Hosszú ideig nem jutottam hozzá, hogy beléjük pillantsak. A napokban végre hozzákezdtem az olvasáshoz. Meglepett az írás közvetlensége és egyszerűsége. A harmadik füzetben pedig ráakadtam azokra az

érdekes följegyzésekre, amelyeket kissé rövidítve és az interpunkció némi változtatásával itt közlök.”

A novella kezdete egyben az első bekezdése is. Formailag teljesen el van választva a következő bekezdéstől. Annyira, hogy két üres sor is van köztük. A novella ugyanis egyben egy naplórészletet közöl. Az író önvallomásával kezdődik. Nagyon egyszerű mondatokból áll, hétköznapi nyelvet használ. Csáth maga is bevallja ebben a kis bevezetőben, hogy őt is meglepte az írás egyszerűsége és közvetlensége. (Mármost az általa közölt följegyzéseké.)

Furcsa még az „öngyilkossággal pusztult el kifejezés”. Ilyet általában nem szoktunk használni, hogy valaki öngyilkossággal pusztult el. Öngyilkosságot követ el, de hogy elpusztulna?! Elpusztulással a méltatlan módon történő halált fejezzük ki. Állatokról mondják még, hogy elpusztulnak.

A novella tehát egyben egy másik novella történetének elbeszélése.

A kezdés hangulatteremtése tökéletes. Lehangelő, borús légkört teremt, amely már előidéz a végső tragikumot is. A kézirat tulajdonosának tragédiája és a kis Emma tragédiája keretbe foglalja a történetet.

Csáth Géza címadási szokásai között is találunk furcsaságokat. Előfordul például olyan, hogy egy tulajdonnév a cím: *Ernöke, Rózszi, Frigyes, A kis Emma*.

Pusztán személynév Móricznál csak egyszer fordul elő: *Erzsébet* című novellájában.

Kosztolányinál már néhánnal többször: *Ilonka, Paulina, Fánika*.

A címadáskor olyan variáció is van, amikor a keresztnév nem csupán önállóan szerepel, egy szószerkezetben áll.

Móricz: *Zsuzsánna Klagenfurtban, Lukács, a kankutya*

Mikszáth: *Bede Anna tartozása, Péri lányok szép hajáról, Timár Zsófi özvegysége,
Az a pogány Filcsik, Szücs Pali szerencséje, Galandáné asszonyom,
A gózoni Szűz Mária, Szegény Gélyi János lovai, Hova lett Gál Magda?,
A nagy Regdon Mihály*

Kosztolányi: *Boris könyve, Ezüst Mária*

Csáth Géza: A kis Emma,

Örkény István: In memoriam dr.K.H.G.

A fenti példákból megállapítottam, hogy a novellák címe gyakran tartalmaz tulajdonnevet. Első ránézésre ennek a kritériumnak ellentmond az Örkény-novella címe. Nem teljes tulajdonnév szerepel a címben, hanem egy monogram. Ettől függetlenül mégis lehet tudni, hogy egy emberről van szó, sőt még jelentőségtelegebbé teszi őt a *doktor* jelző. Ezenkívül *In memoriam...* emlékezést általában tekintélyes személyekről fogalmaznak meg, akik tiszteletreméltó munkásságot hagytak maguk után. Természetesen nem elfelejtendő, hogy már meghalt személyről szól a visszaemlékezés, és csak a jó cselekedeteit foglalja össze. Örkény István egypercesében érdekes módon szó sincs ilyesmiről. Csupán egy rövid kis párbeszédet olvashatunk a nem több, mint kilenc soros novellában. Dr. K. H. G. beszélget egy őrrrel, akinek még utolsó perceiben is magyaráz. Mindössze annyit tudunk meg a doktorról, hogy „nagyon szeretett magyarázni.” Az *In memoriam...* tehát azért szerepel a címben, mert a főszereplő utolsó néhány percét meséli el.

Elbeszélő költemények gyakran egy bizonyos személy történetét mesélik el. Többnyire nőkről szólnak, de a főszereplő olykor a falu egy jellegzetes embere, akinek valamilyen különleges tulajdonsága van. Móricz, Mikszáth és Kosztolányi gyermekekről szóló novellákat is írtak, hiszen néha ezek a történetek több tanulságot hordoznak, mint a felnőttek példái. Ezt az állítást néhány példával kívánom alátámasztani:

„Egy északmagyarországi kis faluban született és nőtt fel nagy lánnyá Rózszi. Tizenöt éves korában még nem ígérkezett szép lánynak. A tükör előtt csak igen kevés időt töltött, és minden ellentmondás nélkül verte magára a karton ruhákat és blúzokat, amiket anyja sebtében összeütött számára. Az apja egy szeméig szőrös göndörhajú, fűrge és zömök emberke, gyöngéden szerette és büszke volt rá.”

(Csáth Géza: Rózszi)

„Egy tíz éves kislány odalépett a kapushoz.

- *Hol van, kérem, az illetékosztály?*
- *Harmadik emelet, 578.*

- *Köszönöm szépen - mondta a kisleány.*

(Kosztolányi Dezső: A kulcs)

„Mind együtt ültek a bírón. Ott künn a köd neki nehezedett az idomtalan épületnek s szinte összefüggő szorítá annak falait, ráült az ablakokra és elhomályosítá a jégvirágokat. Minek is ide a virágok?”

(Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása)

„Az napról kezdem, amikor a felhők elé harangoztak Bodokon. Szegény Csuri Jókának egész hólyagos lett a tenyere, míg elkergette a határból Istennek haragját, melyet a villámok keskeny pántlikával hiába igyekeztek beszegíteni pirosnak.”

(Mikszáth Kálmán: A néhai bárány)

Ezt a négy történetet azért ragadtam ki, mert jól érzékeltetik az írók a gyermeksorsok tragikumát, és egyben értékes tanulságot sugallnak. Törődésre, gondoskodásra, mások elfogadására tanítják az olvasót. Logikus, világos a fogalmazás, a történet viszonylag egyszerű, így könnyebben levonhatjuk a végső következtetéseket.

Kosztolányi Dezső novellisztikája hasonlóságot mutat regényművészetével. Szemléleti, érzésszerű korlátai itt is érzékelhetők, a novella műfajában is kiváló alkot. Ifjúkori novella-termésében viszonylag kevés a maradandó. A rajta kívül álló világból eleinte keveset lát, s amit lát, azt is a maga lázas képzeletének izgalmaihoz hangolja. Ezért a lidérces atmoszféra és a bizarr helyzetek sokasága. A Kosztolányi-novella, néhány szórványos remekmű után voltaképpen a harmincas évek elején virágzik ki. Ekkor maga a műfaj is elsőrendű jelentőségre jut. A novellák többségében lírával átszótt, szelíd és játékos számvetések.

Utolsó nagy novelláskötete a *Tengerszem* (1936). A benne foglalt írások az érettség tökélyével hatnak, s általuk maga a műfaj is a lírával csaknem egyenértékű szerephez jut életművében. Egyre inkább a töredékekre szorítkozik. Igen ritka eset, hogy belefeledkezik egy arc vagy egy történet rajzába, hogy valaki emberi lényének varázsa miatt indítja írásra. Inkább egy-egy lélektani tétel, egy életérzés izgatja, a primér epikai elemek, alakok, cselekmény ezek szolgálatában állnak, ezek alkotják a

mondandó magját. Sok novellájában a homályos ösztönvilágban gyökerező titok, amit mesterségesen igyekeznek szörnyűséggé túlozni. Effajta írásainak drámaiságát nem is a megfejtés adja, hanem a titok felé haladás izgalma. Ezért alkalmazza a sejtető technikát, a kiszámított építkezést. Alakjai általában homályos indulat, ártalmas vagy ártalmatlan mánia rabjai, s életük elhatározó fordulata többnyire váratlan és érthetetlen esemény, aminek titokzatosságát a stílus és szerkezet s a kihegyezett megoldás csak felfokozza.

Két fő szempontból vizsgáltam meg Kosztolányi novelláit: tematikailag és nyelviileg. Ezeken belül még további alpontokat különítettem el, amelyek már szakdolgozatom előző részeiből ismertek lehetnek.

Tematikai szempontból tájleíró jellegű novellát az általam olvasottak közül csupán egyet találtam:

„Fehéren süített a Nap.

Mint amikor éjjel fényképeznek és villanópóort gyújtanak, úgy izzott a balatoni fürdőhely a verőfényben. A meszelt kunyhók, a kukoricagórék, a homok keretében minden fehérnek látszott. Még az ég is.”

(Füredés)

A tájleíró novellák nagyon gyakoriak, de Kosztolányinál mégis kevés van belőlük. Annál több van viszont meditatív, filozofikus jellegű művekből. Kosztolányi igazi városi ember létére nem a tájleíró módszert ismerhette igazán, másrészt novelláinak szemlélete sem kedvezhetett a tájleíró jellegnek. Rendre a pszichoanalitikus szemléleten alapuló lélektani reakciókat, állapotokat szemlélhette, élhette át. Elmélkedése sem igazán „realista” indíttatású, mivel a freudi gondolatvilág az ő világa. Kosztolányi egész művészetére jellemző volt az ábrándozó, filozofikus hangulat. Szívesen írt inkább elvont dolgokról, mint a már megszokott, hagyományosnak mondható témákról. Valószínűleg ezért olyan kevés a tájleíró kezdés is.

Többször előfordul, hogy önmagáról ír, amint elmélkedik valamin:

„Vasárnap délután egy utcapad legszélén ülök a ligetben, egyedül. Nézegetem, hogy halnak meg a levelek. Minden levélnek út egyszer az órája. Az órának egy percében, a percnek egy másodpercében le kell hullniuk.”

(Utcapad)

Kosztolányi legtöbb novellája egyes szám első személyű. Így kívánja érzékeltetni azt, hogy személyes élményeket vagy gondolatokat fogalmaz meg műveiben. A legtöbb kezdet egyszerű helyzet-meghatározással indít:

„Gyermekkoromban még angol-búr háborút játszottunk. Az egyik fél volt a „maroknyi szabadságszerető” búr nép, a másik az angol, a „zsarnok”, aki lábbal tiporja a hősokeket. Egy vasárnap, minekelőtte templomba mentünk volna, az osztályban gyülekeztünk. Akkor is kitört az angol-búr háború.”

(Öreg pap)

Szívesen emlékezik vissza gyermekkori élményeire. Így tehát kétféle motiváció által hozza létre példázatos történeteit. Már szoltam arról, hogy Kosztolányi sok, gyermekekről szóló novellát írt. Gyakran saját élményeit meséli el. Egy alapcselekményt ír le, amely filozofálásra, gondolkodásra ösztönzi. Ebből következik, hogy gyakran von párhuzamot saját korával, amely természetesen jobb volt a mostani szokásoknál.

A novellák tárgyilagosságát szemlélteti az a megoldás, hogy rögtön a művek elején párbeszéddel indít, így lehetőség van arra, hogy azonnal a lényegre térjen. Ha már itt tartok, azt hiszem, megállapíthatom, hogy emiatt a bevezetés elmarad.

Tehát, ha hiányzik a kezdet, akkor a novella lehet tárgyilagos. Tekinthetjük azonban úgy is, hogy a novellakezdet maga a párbeszéd. Mielőtt ebbe komolyabban belemerülnék, megvizsgálók néhány példát:

„Egy tízéves kislány odalépett a kapushoz.

- *Hol van, kérem, az illetékosztály?*
- *Harmadik emelet, 578.*

- *Köszönöm szépen –mondta a kisfiú.*”

(A kulcs)

„Sétálok anyámmal, otthon, vidéken. A Szent Terézia-templom előtt megáll.

- *Nézd. Ott ül.*
- *Kicsoda?*
- *Nem ismered meg? A dajkád, a te első kisdajkád. Fánika.*”

(Fánika)

„A híres író korán ősz oroszlánsörényével déli egykor még az ágyában hevert. Sötét angol teát reggelizett cukor nélkül. Belépett a titkárja. A reggeli postát hozta.

- *Mi újság? –kérdezte tőle.*
- *Semmi. –jelentette a titkár. Néhány magánlevél.*”

(Körkérdés)

Konkrétan a párbeszédés résszel egyik novella sem kezdődik. Szándékosan ebben a sorrendben idéztem a műveket. Közelebbről nézve, a dialogikus formát megelőző mondatok hossza és mennyisége fokozatosan növekszik. Általában mindegyik a beszélgetés körülményeit feltáró szerepű. Itt határozza meg az író, hogy hol játszódik a történet, kik a szereplők, mikor zajlanak az események, vagy egyéb részleteket is megismerhetünk.

A kezdő mondatok tehát elengedhetetlenek, még akkor is, ha a korán jelentkező párbeszédés rész tartalmazza a lényegét. Mindez azonban a tárgyilagosságot segíti elő. A dialógusoknak nem csak a novellákban, hanem minden irodalmi műben szükségük van arra, hogy ne háttér-információk nélkül hangozzanak el. A léggört akár még az az egy mondat, ami előtte szerepel is, kiválóan meg tudja teremteni. Mi értelme lenne, ha olvasnánk: *„Nézd. Ott ül.”*, ha nem tudjuk, hogy ki ül ott, hol, és esetleg még azt is, hogy mikor? A bevezetésből azonban egyértelműen kiderül, hogy anya és gyermeke sétál, otthon, vidéken, és a Szent Terézia-templom előtt vannak.

Kosztolányi munkásságában tehát nagyon érdekes, hogy egyszerre van jelen objektivitás és filozofikusság, és ezeket általában már a művek első néhány mondatában felfedezhetjük. Hangulatteremtő hatásuk feltűnő, és az egész történetre rányomja bélyegét.

A fenti szempontot vizsgálva nem feledkezhetek meg a dolgozatomban szereplő másik négy író novelláiról sem.

„A télen történt. Az Opera földszinti ruhatárában találkoztam Szóts Jóskával. Régen nem láttuk egymást.

- *Miért sietsz – kérdezte, dolgod van?*
- *Nincs, de a Tosca után nem ízlik a balett!*
- *Kérlek maradj itt, hozd meg nekem ezt az áldozatot.”*

(Csáth Géza: A balerina apja)

Csáth Géza novellisztikájára nem jellemző a dialogikusság. Csupán a fenti példát találtam rá. Azt viszont elmondhatom, hogy ugyanazt mutatja, mint a Kosztolányi-novellák.

Aki szinte egyáltalán nem írt párbeszédese formájú műveket a megjelölt műfajban, az Mikszáth. Meglepő, de egyetlen szemléltető részlettel sem találkoztam.

Móricz sem túlságosan kedveli ezt a szerkesztésmódot, de nála már gyakoribb az előfordulása. Ami azonban nagyon meglepett, azt a következő oldalon idézem!

- *„Jó reggelt kívánok, vincellér úr.*
- *Jó reggelt.*
- *Felkelt már a nagyságos úr?*
- *Nem.*
- *Hát a nyaraló urak soká szoktak aludni... Mer meg akarnám nézni azt a kis lucernát, hallom, eladó.”*

(Móricz Zsigmond: Lucerna)

A *Lucerna* című műben nincs se bevezető mondat, se ráhangoló körülmény, egyszerűen csak elkezdenek beszélni. Összehasonlításakor nagyon jól jön ez a

novella. A hangulatteremtés hiányzik, hirtelen belecsöppenünk a történet kellős közepébe. Némi háttér-információt mégis kapunk az egyik beszélő által: eladó a lucerna, és meg akarja nézni.

Örkény István egyperces novelláival még egyelőre nem foglalkoztam a dolgozatomban, de dialogikusság és tárgyilagosság szempontjából mégis érdemes előre hoznom. Nehezebb dolgom van, mert az egyperces jelző előreutalás. A mű terjedelmére utal: egyetlen perc alatt elolvasható. Néhány sortól két-három oldalig terjedő hosszúságúak a művek.

Tárgyilagosságának lényegi vonása, hogy az írói közlés csak a legszükségesebbre szorítkozik, így a mű értelmezése a képzelet maximumát várja el a befogadótól.

Az egyperces időtartam megköveteli a lényegiséget, amely gyakran párbeszédesebb formát ölt:

- *„Kedves Feri, az a harmadik kutya nem húz.*
- *Sajnos, egy kissé rövid az ostrom.*
- *Sőt, úgy veszem észre, mintha bicegne is egy kicsit.*
- *Hogyne bicegne, mikor csak három lába van!*
- *Jé, tényleg... Nem kár egy nyomorék állatot kocsira el fogni?*
- *Nézze meg jobban, Ilonka. Mind a tizenkét kutyám háromlábú.*
- *Jaj, szegények!*
- *Inkább engem sajnáljon, Ilonkám!”*

(Legmerészebb álmunk is megvalósíthatók!)

A mondatok lényegre törőek, rövidek, meglepőek. Nincs bevezetés, de tulajdonképpen nincs is erre Örkény novelláiban szükség. A bevezetés tehát nyugodtan elmaradhat. Olykor azonban megtalálható:

„Pereszlényi József anyagmozgató, CO 75-14 rendszámú Wartburg kocsijával megállt a sarki újságárusnál.

- *Kérek egy Budapesti Híreket.*
- *Sajnos, elfogyott.*
- *Akkor egy tegnapi is jó lesz.*
- *Az is elfogyott. De véletlenül van már egy holnapim.*

- *Abban is közlik a moziműsört?*
- *Az minden nap benne van a lapban.*
- *Hát akkor adja ide azt a holnapit – mondta az anyagmozgató.”*

(Az autóvezető)

Ebben az egypercesben már van egy rövid bevezető mondat.

A legtárgyilagosabb novellák tehát Kosztolányi Dezső és Örkény István művei.

Korábban már említést tettem arról, hogy felmerült bennem egy kérdés: *Alkalmasak-e ezek a kezdetek arra, hogy megteremtsék a novella fő cselekményéhez a terepet, a hangulatot?*

Most is feltettem magamnak ezt a kérdést, és ismét kétféle választ mondhatok. Hangulatteremtés szempontjából mindenképpen alkalmasak. Témafelvetés terén is megfelelnek. A történet viszont nem tűnik kerek egésznek. Hiányzik az első rész. Nem mindig látszik hiányosnak, az értelmezés szempontjából néha nem szükségesek. Természetesen szerepet játszik az a fontos tényező is, hogy a novella, mint irodalmi műfaj egyébként sem túl cselekményes. Dinamikája viszonylag egyenletes, tehát a kezdet nem játszhat egyébként sem nagy szerepet.

Ha a fő cselekményről beszélünk, abban minden tényező befolyásoló erővel bírhat. Az első mondatok, amelyek leírják a történet körülményeit, pontosan emiatt fontosak.

A magamnak feltett kérdésre tehát kétféleképpen válaszolhatok:

1. Alkalmasak, és fontosak.
2. Önmagukban nem elegendők.

Szakedolgozatom során többször előfordult már, hogy a hangulatról, hangulatteremtésről ejtettem szót. Elérkezett az ideje, hogy a novellák hangulatát összefoglalóan tekintsem át. Milyen hangulatú műfaj a novella?

Általában nem nevezhetjük tragikusnak. Nem szól szörnyű halálesetekről, kisiklott életekről. Természetesen nem is komikus, de azért előfordulnak vidám hangulatú novellák is.

A végkifejlet legtöbbször tanulságos, akár vidám, akár szomorú a történet vége. Előfordulnak közömbös hatást keltő darabok is, amelyek többnyire egy bizonyos eseményt mesélnek el. Szólhatnak például gyermekkori élményekről, mint oly sok Kosztolányi-mű. Érdekes, hogy ezek az elbeszélések többnyire kellemes tapasztalatokat idéznek fel, mégis van köztük olyan, amelyik közömbös hangulatú.

A novellák hangulatát nagyban befolyásolja a kezdetük milyensége. Ilyen például Kosztolányi Dezső *Fürdés* című elbeszélése. A tájleíró kezdetek tárgyalásakor már reflektorfénybe állítottam. Különleges természeti képpel kezdődik: fehéren süt a Nap, a balatoni fürdőhely izzik a fényben, minden fehér. Mind azt bizonyítja, hogy minden rendben van. A környezet idilli, szerencsésnek érezheti magát, aki ezen a vidéken lakik. Ezt elolvasván mindjárt eszünkbe juthat a cím: Fürdés. Az olvasó nyaralásra gondol, a forró, gondtalan nyárra. Amit ehhez képest kapunk, az majd csak a történet végén derül ki. Tragikus végkifejlet: az iskolában megbukott fiút az apja kényszerből magával visz úszni, majd saját maga okozza fia halálát.

Más alkalmakkor pedig az író már a címadáskor megadja az irányt:

„A fogorvos várószobájában többen voltak. Egy fiú az arcára szorította zsebkendőjét, és a könny sűrűn csorgott a szeméből. Ella egészen elfelejtette a saját fogfájását, úgy megsajnálta szegény gyereket.

- Mama, nem fáj a fogam! –újságolta boldogan a mamának...”

Az előbbieken közölt részlet Móricz Zsigmond: *A fogorvos* című novellájából való. A fogorvos cím mindent elárul, hiszen fogorvosról senkinek sincs kellemes emléke. Végigolvasva az elbeszélést, már nem is olyan rossz élmény. A kezdő részletben, amit idéztem, még egy aranyos, cserfes kislányt látunk, aki természetesen fél a fogorvostól. Kedves kis megjegyzés, hogy megsajnálta a sorstársát. Sokakkal előfordult már, hogy erős fogfájásuk volt, és amikor elmentek az orvoshoz, a váróban már el is múlt az egész. Az alaphangulatát így akarta Kosztolányi megteremteni ennek a novellának.

Közömbös hozzáállást mutat az egyes szám harmadik személyű előadásmód. Ha alaposabban belegondolunk, majdnem minden mű ebből a szemszögből kerül az olvasó elé. Pontosabban talán úgy lehetne fogalmazni: Azokban az elbeszélésekben, amelyekben nincs párbeszéd. Jól mutatja ezt be Csáth Géza: Vasút című novellájában:

„Nem volt semmi késés. Ez alkalommal senki se bosszankodott a vonaton, hogy a mozdonyvezető és a véletlen meg fogják hosszabbítani a vasúton való raboskodás nehéz óráit és perceit. A mozdony pöfögve, füstölögve, könnyű szívvel vágatott a késő májusi délutánban. A napsugár már nem világított, csak aranyozott, de végigaranyozta az egész nagy síkságot, a földeket, a fákat, a dombokat, a vonatot és annak füstjét.”

Külső szemlélő meséli el a történetet, igazából nem kelt bennünk semmilyen hatást, részvétet, vagy ellenszenvet. Természetesen arra is gondolhatunk, hogy ez csak a kezdeti, úgynevezett „vihar előtti csend”.

Szándékosan szít ellenszenvet egy ember iránt Kosztolányi, ezzel ráhangolva az olvasót az egész történetre:

„Ő a világ legönzőbb embere. Hideg, kiégett, érzéstelen. Szíve körülbelül olyan, mint a Hold krátere.”

Érdekes a mondat szerkesztése a bevezetésnek. Éles kijelentéssel indít: ő. Nem árulja el, hogy kiről beszél, előbb elmondja, hogy milyen. A következő mondat hiányos, három negatív jelzőből áll. Majd hatásos hasonlat következik, amelyet azonnal meg is magyaráz:

„Ezt a csillagászati hasonlatot öntudatosan alkalmazom, mert vele némi fogalmat szeretnék adni közönyéről, mely már nem is földi, túl van minden emberi arányon, csak világegyetemi mértékkel mérhető.”

Mikszáth munkásságában megtalálható egy ritka sajátosság. Egyik palóc-novellájában úgy fogalmaz, mintha egy lexikon számára írt volna.

„A palóc nép babonás, szereti a misztériumokat, hisz az ördögben és rémlátomásokban. Egy sötét holló röpdés fölötté: a végzet. Szárnya suhogását találgatja. Titkos, homályos köd veszi körül, s hova el nem lát a szem, benépesíti a helyeket árnyékkal, borzalmas, csodálatos dolgokkal. Fantasztikus népmesék elhullatott morzsáit összegyűrja, s azok hitté keményednek lelkében.”

(Galandáné asszonyom)

Amikor először olvastam, bár tudtam, hogy egy novelláról van szó, mégis úgy éreztem, mintha egy szociológiai leírást tartanék a kezemben.

A hangulatteremtésnek tehát számos eszköze és módszere létezik.

Örkény István egyperces novellái rövidségük ellenére is teljes értékű alkotások. Így hangulatiságuk is meghatározható. Mielőtt belekezdünk az olvasásukba, érdemes megnéznünk a *Használati utasítást*. A cím nagyon találó, ezáltal hangulatteremtő.

A rövidség azonban nem mindig jelent könnyen érthetőséget, többször célszerű újraolvasni a művet. Az egypercesekben több jelentésréteg épülhet egymásra, ezért a megértésük is időbe telik. Ezért kell egynél többször elolvasni őket.

Az olvasó hagyományosan többoldalas szöveget szokott novellának tekinteni, emiatt furcsának tűnik az egyperces jelző, és a művek rövidsége.

Az elbeszélésekhez kapcsolódó, esztétikai minőség a *groteszk*, amely világszemléletet fejez ki. Egyik értelmezése szerint a komikum egyik fajtája, a szélsőségesen össze nem illő elemek bizarr társítása, amely nevetséges és borzongató hatást kelt. A tragikum és a komikum is szélsőséges egymáshoz képest. Ezért természetes, hogy a groteszk gyakran társítja őket. A mű világa zárt. Gyakran ábrázol visszataszító, undort keltő elemeket, torzságot, rútságot. Életre hívója az elidegenedettséget, belőle következik a szorongás, a félelem, a kétségbeesés látomásos megjelenítése (Nagy Zoltán, 1996).

Az egypercesek rámutatnak a kommunikáció képtelenségére, illetve a személyiség korlátozottságára, hiányára. A jó vicc össze nem illő jelentésrétegeket szikráztat össze, erőteljesen intellektuális jellegű.

Közvetlenül a világháború után Örkény számára a dokumentumszerűség a maga közvetlen egyértelműségében, hitelességet sugározva jelent meg. Az egypercesek dokumentumelemei inkább már talált szövegek. Jellegzetesen egyik novella sem vicc. Megjelenítésüknek lényegi eszköze a szerkezet: a mű elemeinek egymáshoz való viszonya.

Az *In memoriam dr. K. H. G.* a műfaj egyik legtökéletesebb alkotása. A doktor úr, a tanár még munkaszolgálatosként is a kultúra nagy értékeiről próbál beszélgetni az örrel, aki nyilvánvalóan műveletlen, s egyetlen tudása a gyilkolás. Németül kérdezi az őrtől: „Hölderlin ist ihnen unbekannt?”¹⁷

Az olvasást itt megszakítjuk, mert nem biztos, hogy tudjuk, mit jelent magyarul a doktor kérdése. Örkény ezzel próbára teszi a figyelmünket, az amúgy is csak tíz soros novellát német nyelvű mondattal indítja. Két embertípust mutat be, mégis döbbenetes drámai feszültséget teremt a rövid párbeszédben. A kopáran kijelentő kérdő és állító mondatok és a hozzájuk fűzött írói közlések között mindössze két, a beszélgetőket közvetlenül minősítő állítás van. A tanár „*nagyon szeretett olvasni*”, az ör pedig „*kezd paprikavörös lett*”, mielőtt gyilkolt. Minősítő jellegű a cím is amelyik konkrét személyre is utal. A monogram *K. Havas Géza* kritikus, újságíró nevét rejti, aki koncentrációs táborban halt meg. Az elbeszélés a német kultúra és a német barbárság döbbenetes kettősségét fejezi ki.

Ha van olyan novella, amelynek nincs bevezetése, az az utóbbi egyperces. Azért állítom ezt, mert ez az egyik legrövidebb mű, amit olvastam. Természetesen a rövidség nem akadály, de nem nyújt elegendő feltételeket minden szerkezeti egység megjelenítéséhez.

Örkény egypercesei tematikailag a legtárgyilagosabbak. Nyelvileg nagyon tiszták, szereplőik a maihoz hasonló szókinccsel rendelkeznek. Nem használ körmondatokat, de van egyetlen összetett mondatból álló elbeszélése is:

¹⁷ Hölderlint nem ismeri?

„Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral fölszerelt, Sas-hegyre néző lakásomat sürgősen, ráfizetéssel is elcserélném Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral fölszerelt lakásra, Sas-hegyre néző kilátással.”

(Apróhirdetés)

Bármilyen meglepő is, az Apróhirdetés is egyperces novella. A szerkezete szimmetrikus, így nincs sem bevezetés, sem kifejtés. A mondatok számát tekintve az összes többitől eltér.

„Fontos, hogy a címekre ügyeljünk. A szerző rövidegre törekedett, nem adhatott hát semmitmondó föliratokat. Mielőtt villamosra szállnánk, megnézzük milyen jelzésű a kocsí. E novelláknak éppily fontos tartozékuk a cím.

Ez persze nem azt jelenti, hogy elég csupán a föliratokat olvasgatni. Előbb a cím, aztán a szöveg: ez az egyetlen helyes használati mód.”

(Használati utasítás)

A fenti idézet a legjobb megfogalmazás arra, ami az egypercesek címét jellemzi. Maga Örkény érdekes módon szövegtanilag elemzi műveit, ezért tartottam célszerűnek a szószerinti idézést. Gyakran egy egész mondatnyi kijelentést tartalmaz a cím: *Arról, hogy mi a groteszk. Legmerészebb álmaink is megvalósíthatók! ,Mindig van remény, Mi mindent kell tudni, Tanuljunk idegen nyelveket! Sokszor a legbonyolultabb dolgokban is jól megértjük egymást, de előfordul, hogy egészen egyszerű kérdésekben nem.*

Egyszavas címeket nagyon kevésszer alkalmaz.

Örkény István egyperces novellái sajátosak, ezért egyediségüknek köszönhetően nehéz lenne összehasonlítani nagy magyar novellaírókkal. Bizonyos szempontokból azonban mindenképpen érdemes. Tárgyilagosság tekintetében például felülmúlja Móriczot, Mikszáthot, Csáthot, de még Kosztolányit is. Igazán pontos

összehasonlítást akkor tudnék végezni, ha hasonló mennyiségű és hosszúságú műveket vethetnék egymással össze. Tematikailag sem sok azonosságot találtam. Tájéleíró témájú novelláival nem találkoztam. A legtöbb elbeszélés meditáló és filozofikus. Komoly dolgokról nem elmélkedik, inkább humoros, olykor ironikus hangnemben fogalmaz. A kezdés legtöbbször *in medias res*. Rögtön a lényegre tér, azt fejtegeti, lineárisan végigvezeti. Néha olyan gyorsan pörögnek az események, hogy szinte alig győzi az olvasó követni. Homályos szerkesztés nincs, tehát nem sejtet előzményeket. Azért különlegesek ezek a novellák, mert legtöbbször vidámságot sugároznak, ezen kívül pedig egyszerűségükben van a nagyszerűségük. Nyelvezetük követhető, érthető, úgynevezett *köznyelven* íródnak. A köznyelvvvel kapcsolatosan azonban meg kell említenem, hogy a *köznyelv* írott változata az *irodalmi nyelv*. Ahol a nyelvjárások nagyon eltérnek egymástól, a szükségszerűség teremtette meg a nyelvjárás fölötti változatot. A magyar nyelvben viszont a nyelvjárások mindig is közel voltak egymáshoz. A nyelvi egység igénye ezért később, a XVI. században lépett föl. Főképpen szellemi igények, és a nemzeti egység gondolata hozta létre a magasabb rendű írott nyelvet, vagyis az irodalmi nyelvet. Egyes országokban a nyelvjárás fölötti beszélt nyelv, a köznyelv kibontakozása az elsődleges.

„Ha az irodalmi nyelv minden újítás elől mereven elzárkózna, megkövesedne, és nem tudná többé hivatását betölteni, a változó ízlésnek és a folyton szélesebb körű gyakorlati és tudományos szükségleteknek eleget tenni. Legnagyobb mértékű a szókinccs változása, jóval kisebb benne a hangtani módosulás, leghalványabb a nyelvtani szerkezetek, ragozások fejlődése. De a mozgás, a gyakran lelassított, de megállás nélküli átalakulás, színek kopása és új színek keletkezése az irodalmi nyelvre is érvényes törvény. A merevség egyenlő a halállal.”¹⁸

¹⁸ Bárczi Géza –Benkő Loránd –Berrár Jolán: A magyar nyelv története. Budapest, 2002. Nemzeti Tankönyvkiadó, 17.

Befejezés

Minden korszaknak megvolt a maga novellisztikája. Legjellegzetesebbek a romantikus, a kritikai realista, a realista, és az impresszionista elbeszélések. Munkám során igyekeztem olyan novellákat válogatni, amelyekkel bizonyíthatom, hogy van összefüggés novellakezdetek nyelvi megformálása és a tartalom között. Úgy gondolom, megfelelően sikerült megoldanom a magam elé tűzött célt.

A legfontosabb szempontokat válogattam össze témám bemutatására, amelyek segítségével szemléltettem, hogy lehetséges ez a különös, de észrevehető összefüggés.

Az irodalmi művek nyelvezete nagyban befolyásolja a róluk kialakított véleményünket. Különböző írók és különböző korok alkotásai összevethetők. Ebből következik, hogy irodalom és nyelvészet nem két különálló tudományterület. Azt hiszem, dolgozatomból kiderülhet, hogy érdemes nyelvészeti tárgyú dolgozatot irodalmi művekre – jelen esetben novellákra alapozni.

Összefoglalásként megállapítom:

Tematikailag:

1. A cím és a novellakezdet általában harmonikusan összefügg egymással. Még akkor is, ha nem közvetlenül mindjárt a tárgyalására tér rá. A novellakezdet előkészíti a terepet, segít ráhangolódni a történetre.
2. A novellakezdet (részben) előrevetíti a „sztorit”, a tartalmat, a történetet. Hangulati felvetést kezdeményez. Természetesen ez nem mindig történik így, mert van olyan kezdés is, amelyik direkt titokzatos, sejtelmes. Közömbös is lehet egy kezdet. Az esetek túlnyomó többségében azonban az előbbi megállapítás érvényesül.
3. Az általam elolvasott mintegy száz novellában a kezdetek általában többfélék. Legnagyobb arányban tájleíró jellegűek, vagy helyzetleírással indulnak. Többnyire hétköznapi eseményeket mutatnak be, amelyek legtöbbször tanulságosak az olvasó számára.

Nyelvileg:

1. A mondatok jól formáltak. Kevés a körmondat, vagy a többszörösen összetett mondat. Nagyrészt egyszerű, tagolt, teljes mondatokból állnak a művek.
2. A sok dialógust tartalmazó novellákban változatosabb a mondat szerkesztés. Itt gyakoribbak például az egyszavas mondatok, vagy a kötőszavas kezdetek: „*Hát...*, *Ha...*, *Hogy...*, *De...*”
3. A mondatok modalitása nagyon változatos. Többségben vannak a kijelentők, de sok a kérdő, a felszólító és a felkiáltó mondat.
4. A mondatok érzelmileg általában közömbösek, így nem nagyon tükrözik az írói álláspontot. Hatásosabbak az olyan kezdetek, amelyek kifejezik a beszélő véleményét.

Szakdolgozatomat verssel nyitottam, és zárni is egy versrészlettel szeretném. A magyar nyelv szépségét költőink foglalták legszebben szavakba. *Faludy György: A magyar nyelvhez* című verséből három versszakot kívánok idézni.

Faludy György: A magyar nyelvhez (részlet)

*Magyar nyelv! Vándorútakon kísérom,
sértett gögömben értöm és kísértöm,
te hangolás barangoló kalandon
te zengő és borongó hang a lanton,
bőröm, bérem, bírám, barom, míg bírom
és soraimmal sorsom túl a síron, -
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
mennyei poggyász.*

*Magyar szó! Múltam és jövőm sorom,
népek közt sorom és mindegyik sorom,
házam-hazám, lovacsám, csengős szánom
és dal a számon, mit kérnek majd számon:
nincs vasvértém, páncélom, mellvasom
de Berzsenyivel zeng a mellkasom
s nem bír le ellenség, rangomra törvén
sem haditörvény.*

*Magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk,
és forró, mint forrongó szellemünk.
Nem teljesült vágy, de égő ígéret,
közös jövő és felzengő ítélet,
nem hús palackok tiszta ó-bora,
nem billentyűre járó zongora,
de erjedő must, könnyeinkben úszó
Tárogatószó.*

Felhasznált irodalom:

Bárczi Géza –Benkő Loránd –Berrár Jolán: A magyar nyelv története. Budapest, 2002.

A magyar irodalom története. Szerk.: Sötér István. Budapest, 1967.

Borisz Eichenbaum: Az irodalmi elemzés. Budapest, 1974.

Irodalmi fogalomtár. Szerk.: Nagy Zoltán. Budapest, 1994.

Nyelvtani fogalomtár. Budapest, 2000.

Szikszainé Nagy Irma: Leíró magyar szövegtan. Budapest, 2004.

Szikszainé Nagy Irma: Stilisztika. Budapest, 1994.

Csáth Géza összes novellái. Budapest, 1998.

Kosztolányi Dezső összes novellái. Budapest, 2002.

Mikszáth Kálmán: Tót atyafiak, A jó palócok. Budapest, 1977.

Móricz Zsigmond: Novellák II. (1915-1925). Budapest, 2002.

Örkény István: Egyperces novellák. Budapest, 1994.

Tartalom:

Illyés Gyula: Koszorú (nyitóvers).....	2
Bevezető.....	4
A novella.....	5
A bevezetés.....	7
A novellakezdetek nyelvi megformálása és szerepe a történetben, a téma elemző bemutatása.....	9
A dialógus és a monológ összehasonlítása.....	21
Befejezés.....	47
Faludy György: A magyar nyelvhez (záró vers).....	48
Irodalomjegyzék.....	49
Tartalom.....	50